

CONFLICTS IN PRESCHOOL CHILDREN
SYTUACJE KONFLIKTOWE U DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM

prof. nadzw. dr hab. Anna Klim-Klimaszewska
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

dr Ewa Jagiełło
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
ewa_jagiello@poczta.onet.pl

ABSTRACTS

The article is dedicated to natural phenomenon, and the conflict of it. The conflict takes specific place in life of every individual, because it causes stressful situations, and these cause formation of psychical and physiological disorders of organism. This can be considered as process or state. In literature of object and every daily life can be identified with difference of opinions, rivalry, incompatibility, competition, contradiction, struggle, hostility etc. Why does it comes to antagonisms, and can they be avoid? Many practitioners and theoreticians constantly seek answer to this question. Their object of interest is both the phase of going in to conflict, conflict its self, and phase of a solution. Continuing these considerations the author of this article undertook test performance of conflict process among chosen pre - school children. The study was done on 300 children of 5-6 years of age in kindergartens located in city Siedlce, among 120 girls and 180 boys. Diagnostic method was used, which resulted in observation, questioner and interview. With chosen tools analysis of phenomenon of conflict, methods of children's behavior, results of this occurrence, its place and the time of occurrence as well as the strategy of solution and a result of it were done.

Niniejszy artykuł został poświęcony zjawisku naturalnemu, jakim jest konflikt. Konflikt zajmuje specyficzne miejsce w życiu każdej żywej jednostki, ponieważ doprowadza do sytuacji stresowych, a te z kolei są przyczyną powstawania zaburzeń psychicznych i fizjologicznych organizmu. Można go rozważać jako proces lub stan. W literaturze przedmiotu, a także w życiu codziennym bywa utożsamiany z rozbieżnością poglądów,

rywalizacją, niezgodnością, konkurencją, sprzecznością, walką, wrogością itp. Dlaczego dochodzi do antagonizmów, czy można ich uniknąć? Wielu praktyków i teoretyków, nieustannie poszukuje odpowiedzi na zadane pytanie. Ich obiektem zainteresowania jest zarówno faza wchodzenia w konflikt, sama sytuacja konfliktowa, jak i faza jego rozwiązania.

Kontynuując te rozważania Autorzy niniejszego artykułu podjęli próbę przedstawienia procesu konfliktu wśród wybranych dzieci przedszkolnych. Badaniem objęto 300 dzieci 5-6 letnich z przedszkoli na terenie miasta Siedlce, w tym 120 dziewczynek i 180 chłopców. Wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, realizacji której służyła obserwacja, ankieta i wywiad. Przy pomocy wybranych narzędzi dokonano analizy powstawania omawianego zjawiska, sposobów zachowań dzieci, skutków tego zjawiska, jego miejsca i czasu występowania oraz strategii radzenia sobie z nim:

KEY WORDS:

conflict, aggression, stress, pre-school, children
konflikt, agresja, stres, przedszkole, dzieci,

Artykuł jest elementem realizacji grantowego projektu KEGA 024PU-4/2013 (Ministerstwo Szkolnictwa, Nauki, Badań i Sportu Republiki Słowackiej).

WSTĘP

Wielu ludzi na całym świecie, siedząc każdego poranka wygodnie w fotelu, popijając poranną kawę i przeglądając prasę, albo słuchając informacji przekazywanych w audycjach radiowych, czy też oglądając program telewizyjny, jest zarzucanych masą świeżych wiadomości. Wśród nich są te o zabarwieniu pozytywnym, jak i negatywnym. Przy czym niestety dominują te z drugiej kategorii. Okazuje się, że nie miejsca na świecie, któremu można nadać miano „raju”, gdzie nie byłoby sporów, wojen czy innych antagonizmów. Rodzące się na różnych kontynentach konflikty różnią się podłożem. Mogą one powstawać chociażby na skutek różnic religijnych (np. w Bośni – konflikt pomiędzy katolickimi Chorwatami, muzułmańskimi Bośniakami a prawosławnymi Serbami), narodowowyzwoleńczych (np. Czeczeńcy próbujący oderwać się od Federacji Rosyjskiej), terytorial-

nych (np. Indie i Pakistan – spierający się o Kaszmir i Dżammu), ekonomicznych (np. Rosja i Czeczenia – prowadzące spór o ropę i gaz), plemiennych (np. Tutsi i Hutu w Afryce – walka o wodę).

KONFLIKT W ŚWIETLE LITERATURY

Snując rozważania na temat konfliktu, należałoby się na wstępie odnieść do etymologii tego słowa oraz podjąć próbę jego zdefiniowania. Termin *konflikt* można utożsamić z łacińskim *conflictus* oznaczającym zderzenie. W słownikach konflikt jest kojarzony ze sporem, kłótnią, rozbieżnością poglądów, rywalizacją, niezgodnością, konkurencją, sprzecznością, walką, wrogością itp.

We wstępnych rozważaniach nie sposób pominąć wyjaśnienia pojęcia kluczowego. W literaturze przedmiotu spotykamy się z dość dużym wachlarzem propozycji.

Tadeusz Tomaszewski (1967) stwierdza, iż sytuacja konfliktowa powstaje „wtedy, kiedy czynność jest organizowana tak, aby przeciwstawić się realizacji jakiejś innej czynności, albo też wtedy, kiedy jedna i ta sama czynność organizowana jest tak, aby realizować dwa przeciwstawne wyniki”.

Zdaniem Jana Szczepańskiego (1970) – konflikt to „proces społeczny, w którym jednostka lub grupa stara się osiągnąć własny cel (zaspokoić własne potrzeby) przez zniszczenie lub podporządkowanie sobie innej jednostki lub grupy, dążącej do podobnych celów, albo też do celów odmiennych, ale za pomocą tych samych środków”.

Z kolei Irena Dudzińska (1970) uważa, iż „sytuacja konfliktowa to określony układ bodźców, utrudniający realizację zamierzonej czynności, której celem jest osiągnięcie ważnego dla danej jednostki wyniku”.

W ujęciu Małgorzaty Cywińskiej (2004) „konflikt interpersonalny jest wynikiem kontaktów międzyludzkich, wynikiem pozostawania przynajmniej dwóch osób we wzajemnej interakcjach, co oznacza, że każda ze stron ma możliwość oddziaływania na siebie.” A rodzi się w chwili, gdy jedna z osób stara się wywrzeć wpływ na swojego partnera, bezwarunkowo odrzucając jego zdanie czy uczucia, a on stawia opór. Wskazane pojęcia nie wypełniają całej listy, lecz podkreślają złożoność i wieloaspektowość omawianego procesu. Autorka utożsamia konflikt między dwojgiem lub większą liczbą osób z „rodzajem prowadzonej między partnerami gry, w której każdy pragnie zdobyć jak najwięcej nagród a jak najmniej stracić. W toku transakcji interpersonalnych przeciwne strony wymieniają

między sobą nagrody i kary, co wystawia na próbę trwałość ich związku koleżeńskiego, przyjacielskiego, małżeńskiego i albo dochodzi do zerwania interakcji (jeżeli ponoszone koszty znacznie przewyższają uzyskiwane nagrody), albo też ich układ interpersonalny stabilizuje się, pogłębia się (jeśli kary nie są zbyt silne).”

Nieumiejętnie rozwiązywany konflikt może doprowadzić do aktów otwartej agresji. Zwraca na to uwagę Krzysztof Dziurzyński (2012), który wraz z Ewą Arciszewską, Moniką Jurewicz oraz Jadwigą Wicińską (2010) pokazuje że problem edukacji w obszarze tzw. umiejętności miękkich (komunikacja interpersonalna) powinien być jednym z priorytetów polityki oświatowej w skali kraju, powiatów, gmin czy poszczególnych szkół.

RODZAJE KONFLIKTÓW

W literaturze przedmiotu wyróżnia się trzy rodzaje konfliktów:

1. konflikt między dążeniem a dążeniem mający miejsce wtedy, gdy człowiek ma podjąć decyzję związaną z wyborem jednego z dwóch równie atrakcyjnych motywów czy sposobów działania;
2. konflikt między unikaniem a unikaniem;

Występuje on wówczas, gdy musimy dokonać wyboru jednego z dwóch równie mało atrakcyjnych sposobów działania. Często występuje wtedy tendencja do ominięcia sytuacji konfliktowej przez zajęcie się czymś innym, odwracającym naszą uwagę od konieczności podjęcia nie milej decyzji. Podjęcie decyzji w sytuacji konfliktu typu unikanie-unikanie dlatego jest takie trudne, ponieważ, jak wynika z badań, im bardziej zbliżamy się do wyboru jednego z dwóch równie negatywnie ocenianych zachowań, tym wyraźniej wzrasta tendencja do cofania się, a tym samym powrotu do stanu niezdecydowania. Opisywana powyżej prawidłowość często przyznacza się do niemożności rozwiązania konfliktu;

3. konflikt między dążeniem a unikaniem;

Z konfliktem tym spotykamy się wtedy, gdy sama podnieta oceniana jest ambiwalentnie, to jest równocześnie pozytywnie i negatywnie. Dziecko pragnie bawić się z rówieśnikami, a jednocześnie lęka się, że zostanie przez nich wyśmiane. Trudność w rozwiązywaniu konfliktu typu dążenie-unikanie polega na tym, że im podnieta ambiwalentna jest bardziej oddalona, tym wyraźniej widzimy jej cechy pozytywne, czyli przeważa tendencja dążenia ku niej. Jednak w miarę zbliżania się do podniety zaczynamy coraz wyraźniej dostrzegać jej cechy negatywne, a co za tym idzie, nasila

się tendencja do oddalania. Tendencja do unikania tym wyraźniej wzrasta, im mniejsza się odległość między jednostką a podniętą (Mika, 1972; Przetacznikowa, 1973).

Konflikty są nieuniknione wszędzie tam, gdzie człowiek przejawia jakiegokolwiek dążenia związane z zaspokojeniem potrzeb życiowych. Gdy dąży do osiągnięcia zamierzonego celu, napotyka na przeszkody, które mogą wywołać różne procesy. Jan Szczepański (1970) wskazuje na cztery zasadnicze procesy:

- przystosowania – występujący wówczas, gdy jednostka lub grupa znajduje się w nowej sytuacji, w której uznane i dotychczas stosowane sposoby działania nie prowadzą do zaspokojenia potrzeb i wymagają zmian dotychczasowych wzorów zachowań; w przedszkolu sytuacje takie mają miejsce wówczas, gdy dziecko po raz pierwszy przychodzi do przedszkola, a także, gdy pojedyncze dziecko wchodzi do zorganizowanej i żywej grupy;
- współdziałania – polegający na uzgodnionym wykonywaniu działań częściowych w osiągnięciu wspólnego celu; na tle stosunków „równy z równym” istnieją sytuacje wymagające podziału czynności na zasadzie zależności, tzn. pełnienie funkcji dających prawo kierowania innymi i stawiania im wymagań w imieniu grupy lub nauczycielki, a także konieczność podporządkowania się kierującemu, np. podczas dyżurów, zabaw z podziałem na role;
- współzawodnictwa – którego zasadniczą cechą jest dążenie do prześcignięcia przeciwnika w osiągnięciu takiego samego celu lub odmiennego, ale realizowanego za pomocą tych samych środków, np. dziecko pragnie bawić się zabawką, którą bawi się inne, chce w zabawie pełnić funkcję powierzoną komuś innemu; czasami dziecko z łatwością osiąga zamierzony cel, zdarza się jednak, że napotyka na przeszkody, a pokonując je, łamie ustalone w grupie normy postępowania; inni nie godzą się z tym, dochodzi więc najpierw do wymiany słownej, bójek i niszczenia przedmiotów; jeżeli we współzawodnictwie są podejmowane działania zmierzające do zniszczenia przeciwnika lub jego przedmiotów, to przeradza się ono w konflikt, czyli starcie wywołane rozbieżnością postaw, celów, sposobów działania, wobec konkretnego przedmiotu lub sytuacji.

ŹRÓDŁO KONFLIKTU

Do nieporozumień dochodzi zarówno wśród dorosłych, jak i dzieci, nawet tych całkiem małych. Zwłaszcza wówczas, gdy zaczynają one odczuwać potrzebę nawiązywania pierwszych kontaktów z rówieśnikami o takich samych lub zbliżonych zainteresowaniach, co skutkuje pojawieniem się uczuć koleżeństwa lub przyjaźni. Wtedy w grę wchodzi emocje zarówno w sensie dodatnim, jak i ujemnym. U małych dzieci zjawiska sympatii i agresji występują obok siebie, nie przeszkadzają sobie wzajemnie. W grupie przedszkolnej często te same dzieci, które przed chwilą się kłóciły, skarżyły na siebie, odchodzą od wychowawczyni i dalej bawią się razem. Bywa też i tak, że gdy jedno z uwikłanych w konflikt dzieci zostanie ukarane przez odsunięcie od zabawy, to jego przeciwnik prosi o zwolnienie tego dziecka od kary, aby móc się dalej wspólnie z nim bawić (Zabrowski, 1960).

Sytuacje konfliktowe są krótkotrwałe i nie wytwarzają atmosfery wzajemnej wrogości. Incydentalnie doprowadzając do eksplozji agresji czy ich intensyfikacji, rzadko wzniciając wzajemne animozje pomiędzy dziećmi. Obserwując przedszkolaki, dzieci w wieku przedszkolnym, da się zauważyć, że najczęściej do konfliktów dochodzi między dziećmi, które zazwyczaj najczęściej bawią się ze sobą i się lubią. Przypuszczalnie aspekt przyjaźni czy serdecznego koleżeństwa znacznie skraca czas trwania sporu. Siergiej L. Rubinsztejn (1962), opisując zachowania dzieci, podkreśla, że „u małych dzieci nie ma jeszcze wyraźnie sformułowanych i bardziej stałych zainteresowań, jakichś torów, które by nieco dłużej nadawały im kierunek. Występuje u nich zazwyczaj jedynie pewna kierunkowość ruchoma, łatwo pobudliwa i szybko gasnąca”.

Należy zauważyć, że do sytuacji konfliktowej dochodzi nie tylko między dzieckiem i dzieckiem, konflikty rodzą się także między grupą a jednym dzieckiem. Oto przykład – sytuacja ma miejsce podczas zabawy w sali przedszkolnej w grupie 4-latków: „Chłopcy bawią się klockami, każdy buduje swoją wieżę. Adaś idzie do pudełka z klockami znajdującego się w drugiej części sali, w tym czasie któryś z chłopców przewraca jego konstrukcję. Adaś ze łzami w oczach biegnie do nauczycielki i skarży na kolegów. „Winowajcy” twierdzą, że to było niechcący. Adaś twierdzi, że specjalnie. Nauczycielka tłumaczy, że w trakcie zabawy mogą i takie sytuacje mieć miejsce, po czym zapewnia go, że zbuduje jeszcze ładniejszą wieżę. Chłopiec powraca do zabawy, po chwili ponownie biegnie do nauczycielki z płaczem i mówi: „Krzyś i Bartek specjalnie zabrali mi niebieskie kloc-

ki”. Nauczycielka podchodzi do bawiących się pozostałych chłopców, którzy jej wyjaśniają: „Proszę Pani, my wzięliśmy pierwsi niebieskie klocki.” Dochodzi do sprzeczki między dwiema stronami sporu, Adaś prosi Panią o ukaranie kolegów. Pani twierdzi, że klocków jest tak dużo, że nie ma uzasadnionego powodu do kłótni, a tym bardziej do karania. Adaś nadal upomina się o karę, podchodzi wówczas Ania i Kasia, które widziały całe zdarzenie i oznajmiają, że on kłamie. Nauczycielka upomina Adasia, który obrażony siada przy stoliku i obserwuje inne dzieci. Po paru minutach chłopiec powraca do grupy bawiących się kolegów, lecz oni go stanowczo odpychają, wołając: skarżypyta, beksa”. Niesnaski między chłopcem a grupą prawdopodobnie zaistniały z powodu niedojrzałości do zabaw zespołowych. Nie ulega wątpliwości, że zakres wpływu grupy na dziecko zależy od jego zachowania się w grupie i od stopnia życzliwości, z jaką grupa je przyjmuje. Na ogół lepiej czuje się w grupie i łatwiej jest przez nią akceptowane dziecko, które umie sobie nad nią zapewnić przewagę. To dziecko czuje się bardziej pewne siebie, zachowuje się śmiało i samodzielnie.

Kiedy dochodzi do sytuacji konfliktowych w grupie przedszkolaków? Obserwacje dzieci podczas zabaw czy zadań dydaktycznych wiodą do stwierdzeń, że sytuacje konfliktowe pojawiają się, gdy dzieci:

- sprzeciwiają się, ponieważ nie godzą się być pokrzywdzone;
- chcą zwrócić na siebie uwagę innych dzieci lub rodziców, chcą być stale zauważane;
- naśladują zachowanie starszych kolegów lub widziane w telewizji;
- z jakiegoś powodu są zestresowane i szukają sposobu na rozładowanie emocji;
- mają własne doświadczenia z przemocą i brutalnością, np. w rodzinie;
- chcą bawić się tą samą zabawką lub wykonywać tę samą czynność;
- wolą wyrwać zabawkę niż poprosić lub poczekać na swoją kolej;
- dając upust zniecierpliwieniu i złości;
- chcą dominować;
- próbują narzucić swoją zabawę lub własne zasady;
- pragną osiągnąć sukces, realizując określone zadania;
- celowo sprawiają przykrość innym;
- nie uznają poglądów innych;
- drwią z wyglądu innych;

- nie nabyły umiejętności społecznych, zasad współżycia, grzeczności, nieprzeszkadzania innym;
- nie potrafią szukać innych rozwiązań w trudnych sytuacjach, itp.

Dokonując analizy wymienionych powyżej powodów zaistnienia sytuacji konfliktowej, za Ireną Dudzińską (1970) można je zaklasyfikować do dwóch kategorii:

- 1) konfliktów wynikających z określonej sytuacji,
- 2) konfliktów powodowanych indywidualnym zachowaniem się dzieci.

Jak słusznie zauważa autorka, nie są to dwa zbiory rozłączne, gdyż na konkretną sytuację mogą oddziaływać indywidualne zachowania dzieci.

ROZWIĄZYWANIE KONFLIKTÓW

Konflikty wśród dzieci można rozwiązywać poprzez:

- rozpoznanie i nazwanie konfliktu, które polega na poinformowaniu dziecka, że powstał konflikt, który należy rozwiązać, a także o tym, jakie uczucia lub potrzeby rodzica/wychowawcy nie mogą być zrealizowane poprzez zaistnienie sytuacji konfliktowej, otrzymujemy wtedy od dziecka informację zwrotną dotyczącą jego odczuć związanych z tą sytuacją;
- poszukiwanie możliwych rozwiązań konfliktu, do których kluczem jest jak największa ilość możliwych rozwiązań, najważniejsze jest, aby nie oceniać żadnego z rozwiązań w momencie jego pojawienia się, należy zastosować metodę zwaną *burzą mózgów*;
- krytyczną ocenę projektów rozwiązań, czyli wspólną analizę pomysłów pod kątem przydatności, odrzucanie nieprzydatnym pomysłów;
- wybór najlepszego rozwiązania, które powinno być przyjęte przez obie strony, zrozumiałe, a w przypadku, kiedy składa się ono z kilku punktów, można zapisać je, aby żaden z nich nie został zapomniany;
- opracowanie sposobów wprowadzenia w życie obranego rozwiązania, co wymaga dokładnego przeanalizowania wszystkich szczegółów związanych z wykonaniem postanowienia, gdyż niejasności w tym względzie mogą stać się przyczyną kolejnych konfliktów;
- kontrolę i krytyczną ocenę przyjętego rozwiązania, ponieważ może się zdarzyć, że nie sprawdza się ono w praktyce, że któraś ze stron nie jest w stanie go przestrzegać – wówczas należy renegocjować warunki umowy, by nie dopuścić do nowej eskalacji konfliktu (Gordon 1991).

Do sposobów rozwiązywania konfliktów wśród dzieci zalicza się:

- stosowanie pozytywnych wypowiedzi typu „ja”,
- aktywne słuchanie,
- prawidłowe odczytywanie potrzeb dzieci,
- stosowanie handlu zamiennego,
- zmiana otoczenia,
- konfrontacyjne wypowiedzi typu „ja”,
- prewencyjne wypowiedzi typu „ja”,
- zmiana faz rozwiązywania konfliktów celem zmniejszenia oporu,
- rozwiązywanie problemu, zmiana uczuć wtórnych na pierwotne (Śliwerski 2004).

ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH

W celu dokonania analizy powstawania sytuacji konfliktowych wśród dzieci w wieku przedszkolnym przeprowadzone zostały badania w grupie dzieci 5-6 letnich z przedszkoli na terenie miasta Siedlce. Badaniami objęto 300 dzieci, w tym 120 dziewczynek i 180 chłopców. Badania przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego, realizacji której służyła obserwacja, ankieta i wywiad.

W pierwszej kolejności poszukiwano informacji, z czym badanym dzieciom kojarzy się konflikt. Uzyskano następujące odpowiedzi:

- kłótnie,
- sprzeczki,
- przewiska,
- obraźliwe słowa,
- ciąганie za włosy,
- drapanie,
- popychanie,
- bicie,
- szczypanie,
- gryzienie,
- kopanie,
- zabieranie i niszczenie zabawek,

- wyśmiewanie,
- drwienie,
- dokuczanie,
- dręczenie,
- plucie,
- krzyk i płacz,
- złość.

Z wyżej wymienionych wypowiedzi wynika, że większość dzieci kojarzy konflikt z nieprawidłowymi zachowaniami i złymi emocjami. Na tej podstawie można przypuszczać, że badane dzieci potrafią odróżnić dobre zachowanie od złego. Mimo to są one uczestnikami różnorodnych sytuacji konfliktowych, o czym świadczą dane przedstawione w tabeli 1.

Tabela 1. Występowanie konfliktów wśród dzieci

Lp.	Występowanie konfliktów	Tak		Nie		Nie pamiętam	
		L	%	L	%	L	%
1.	Czy wśród twoich koleżanek i kolegów występują konflikty?	204	68	96	32	0	0
2.	Czy zdarzyło ci się, że brałeś udział w konflikcie?	120	40	144	48	36	12

Na podstawie analizy danych przedstawionych w tabeli 1. można stwierdzić, że występuje wyraźna różnica pomiędzy deklaracjami co do udziału w konflikcie a opiniami o jego przejawianiu przez koleżanki i kolegów. Dzieci uważają, iż same rzadziej niż ich rówieśnicy popadają w konflikty.

Dalsze badania ujawniły rodzaje konfliktów, w jakich uczestniczą badane dzieci. Dane przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Rodzaje zachowań przejawianych przez badane dzieci w czasie konfliktów

Lp.	Zachowania dzieci	Dziewczynki		Chłopcy		Razem	
		L	%	L	%	L	%
I.	Konflikty fizyczne						
1.	Ciąganie za włosy	23	19	13	7	36	12
2.	Bicie	17	14	52	29	69	23
3.	Popychanie	6	5	16	9	22	7
4.	Wyładowywanie złości na przedmiotach	11	9	27	15	38	13
5.	Gryzienie	6	5	13	7	19	6
6.	Podstawianie nogi	0	0	4	2	4	1
7.	Kopanie	12	10	36	20	48	16
8.	Plucie	0	0	4	2	4	1
9.	Drapanie	1	1	1	1	2	1
10.	Szczypanie	11	9	11	6	22	7
11.	Wrywanie zabawek	8	7	23	13	31	10
II.	Konflikty werbalne						
1.	Obrażanie innych (przezwiska)	43	36	20	11	63	21
2.	Krzyczenie	30	25	20	11	50	17

Dane przedstawione w tabeli 2. pokazują, że wśród badanych dzieci dominowały konflikty fizyczne. Do najczęstszych należało bicie i kopanie, które przede wszystkim dominowały wśród chłopców. Natomiast u dziewczynek najczęściej dochodziło do konfliktów w postaci bicia i ciągnięcia za włosy. Z kolei wśród konfliktów werbalnych pojawiała się obrażanie innych i przezywanie się oraz krzyczenie. Dotyczyły one w przeważającej części dziewczynek niż chłopców. Dalsza analiza tabeli 2. pokazuje, że konflik-

ty słowne dominowały u dziewczynek, zaś konflikty fizyczne u chłopców. Uzasadnić to można tym, że dziewczynki wykazują większe zdolności werbalne, chłopcy zaś charakteryzują się większą impulsywnością i bardziej pobudliwym temperamentem.

W dalszej kolejności zbadano przyczyny zachowań konfliktowych. Uzyskane wyniki zamieszczono w tabeli 3.

Tabela 3. Przyczyny konfliktów

Lp.	Przyczyny konfliktów	Dziewczynki		Chłopcy		Razem	
		L	%	L	%	L	%
1.	Przeszkadzanie w zabawie	28	23	45	25	73	24
2.	Chęć odebrania zabawki	23	19	38	21	61	20
3.	Odmowa wspólnej zabawy	20	17	34	19	54	18
4.	Zdobycie miejsca do zabawy	10	8	18	10	28	9
5.	Chęć zajmowania miejsca w pierwszej parze	41	34	22	12	63	21
6.	Trzymanie Pani za rękę	38	32	19	11	57	19

Analiza danych przedstawionych w tabeli 3. pokazuje, że impulsem konfliktów wśród badanych dzieci była reakcja na niezadowolenie. Do najczęstszych przyczyn należy przeszkadzanie w zabawie, ponadto chęć zajmowania miejsca w pierwszej parze oraz trzymanie Pani za rękę. Wśród chłopców pierwsze miejsce zajęło przeszkadzanie w zabawie a następnie chęć odebrania zabawki. Natomiast u dziewczynek najwięcej konfliktów wynikało z chęci zajmowania miejsca w pierwszej parze i trzymania Pani za rękę, a na trzecim miejscu znalazło się przeszkadzanie w zabawie.

Obserwacja prowadzona wśród badanych dzieci pozwoliła stwierdzić, jakie reakcje przejawiały one w następstwie udziału w sytuacji konfliktowej. Uzyskane dane przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Następstwa konfliktów

Lp.	Następstwa konfliktów	Dziewczynki		Chłopcy		Razem	
		L	%	L	%	L	%
1.	Płacz dziecka	30	25	25	14	55	18
2.	Ból fizyczny	51	43	63	35	114	38
3.	Smutek dziecka	70	58	42	23	112	37
4.	Utrata własności	9	8	12	7	21	7
5.	Zniszczenie własności	5	4	10	6	15	5

Dane przedstawione w tabeli 4. pokazują, że wśród badanych dzieci najczęstszą reakcją na sytuację konfliktową był ból fizyczny i smutek. Ta sama tendencja utrzymała się zarówno u dziewczynek, jak i u chłopców, z tym że u dziewczynek dominował smutek, a u chłopców ból fizyczny.

Analiza obserwowanych konfliktów w badanych grupach pozwoliła określić czas i miejsce występowania konfliktów. Dane w tym zakresie zawiera tabela 5.

Tabela 5. Czas, w jakim najczęściej dochodzi do konfliktów wśród dzieci

Lp.	Czas występowania konfliktów	Dziewczynki		Chłopcy		Razem	
		L	%	L	%	L	%
1.	Zabawy	41	21	56	28	97	49
2.	Posiłki	8	4	15	8	23	12
3.	Zajęcia obowiązkowe	11	5	16	8	27	13
4.	Ustawianie się w pary przed wyjściem z sali lub szatni	14	7	11	5	25	12
5.	Korzystanie z łazienki	13	6	15	8	28	14
	Razem	87	43	113	57	200	100

Na podstawie danych przedstawionych w tabeli 5. można stwierdzić, że wśród badanych dzieci do sytuacji konfliktowych najczęściej dochodziło podczas zabaw. Sytuacja taka miała miejsce zarówno w przypadku dziewczynek, jak i chłopców, z tym, że u dziewczynek procent ten był nieznacznie wyższy. Konflikty występowały podczas zajmowania kącików zabaw, przydzielania ról w zabawach, korzystania z zabawek przyniesionych przez dzieci z domu, budowania z klocków, sprzątanania po zabawach.

Ostatnim etapem badań było poznanie reakcji nauczycielek badanych grup na powstające konflikty. Uzyskane dane zawiera tabela 6.

Tabela 6. Reakcje nauczycielek na sytuacje konfliktowe

Lp.	Rodzaj reakcji nauczycielki	L	%
1.	Dyskusja nad konfliktem z udziałem wszystkich dzieci	24	12
2.	Upominanie dzieci	63	32
3.	Dawanie pozytywnego przykładu dzieciom	23	11
4.	Izolacja dziecka (dzieci) od grupy	32	16
5.	Spowodowanie wzajemnego przeproszenia	48	24
6.	Ignorowanie sytuacji konfliktowej	10	5
	Razem	200	100

Dokonując analizy danych zaprezentowanych w tabeli 6. można stwierdzić, że najczęstszą reakcją badanych nauczycielek na sytuacje konfliktowe jest upominanie dzieci i spowodowanie wzajemnego przeproszenia. Zdarzały się też nieliczne sytuacje, że nauczycielki ignorowały konflikty powstające między dziećmi.

PODSUMOWANIE

Do przedszkola trafiają dzieci z różnych środowisk, są wśród nich grzeczne, krnąbrne, egoistyczne, towarzyskie, nieśmiałe i płaczące. Różnica zdań czy charakterów, jest źródłem nieporozumień. (Krajewska

2010). Dzieci mają prawo – w procesie swojego rozwoju – do niedojrzałego zachowania się, a kompetentny nauczyciel to wie i rozumie. Daje szansę i wspomaga rozwój postaw odpowiedzialności za własne czyny. (Szafranec 2011)

Wyniki przeprowadzonych badań potwierdzają wysnuty przez innych badaczy wniosek, że powstające między dziećmi konflikty są krótkotrwałe i zazwyczaj dalej kontynuują one wspólną zabawę. Bowiem konflikty te nie wywołują negatywnego nastawienia do partnera. Można jednak zauważyć, iż dzieci w wieku przedszkolnym nie posiadają jeszcze opanowanych umiejętności zachowania podczas sporu, reagują spontanicznie w zależności od sytuacji czy postępowania drugiej strony konfliktu. Dlatego też istotną rolę w przypadku dzieci w wieku przedszkolnym odgrywa nauczyciel, który powinien umiejętnie organizować proces wychowawczo-dydaktyczny w przedszkolu, dążąc do stwarzania sytuacji uczących dzieci osiągania kompromisu.

Irena Dudzińska (1970) w swojej książce na temat ograniczania sytuacji konfliktowych napisała, iż „podstawowym warunkiem zapewniającym ograniczenie nieporozumień i rozwijanie życzliwych stosunków między dziećmi jest postawa wychowawczynie, jej umiejętność i rozumienie potrzeby zajmowania się dziećmi w każdym momencie dnia”. Oczywiście nie zapominając o czasie, gdy dzieci mają tzw. swobodną zabawę według swoich zainteresowań. Zdarza się, że wówczas nauczyciele traktują ten fragment dnia jak czas wolniejszy i zmniejszają swoją czujność obserwatora, w mniejszym stopniu kierują działaniami dzieci. Wysuwanie roli zajęć organizowanych na plan pierwszy i osłabienie intensywności pracy w czasie swobodnej działalności dzieci jest zasadniczym błędem w kierowaniu procesem wychowania i jedną z przyczyn powstawania sytuacji konfliktowych.

Należy jednak stwierdzić, że okres swobodnej zabawy jest okresem bardzo intensywnej pracy ze strony nauczyciela i trudniejszym, niż w czasie zajęć dydaktycznych. Jest tak dlatego, ponieważ w tym czasie każde dziecko wymaga indywidualnej opieki, dzieci są rozproszone, podzielone na różne zespoły, trudniej nad nimi zapanować, potrzebują nieustannego czuwania nad przebiegiem zabawy, trzeba starannie nią kierować, pokazywać możliwość różnorodnych rozwiązań.

Przykład (grupa 4-latków):

„Podczas zajęć popołudniowych Ala i Natasza zbudowały zamek. W pewnej chwili Przemek zaczął kopać zabawki i popsuł dziewczynkom

zamek. Dziewczynki się popłakały i ze złości popchnęły Przemka. Przestraszony Przemek też zaczął płakać. Nauczycielka natychmiast zareagowała na płacz dzieci, podeszła do nich. Po wysłuchaniu każdego dziecka odwołała się do „Kodeksu przedszkolaka” wiszącego opodal na ścianie. Dzieci wraz z nauczycielką głośno odczytały obowiązujące ich zasady. Na koniec nauczycielka powiedziała, że wszyscy źle postąpili: Przemek dlatego, że kopał zabawki, a dziewczynki nie powinny same wymierzać kary fizycznej. Po czym każde z nich zostało wyłączone z zabawy, musieli usiąść na swoich krzeselkach i przemyśleć swoje zachowanie. Po kilku minutach nauczycielka podeszła do nich i odwołując się do ich odczuć, doprowadziła do wzajemnych przeprosin. Przemek podał rękę dziewczynkom, a one jemu.”

Nauczyciel wprowadzając wychowanków w sztukę rozwiązywania konfliktów, sam powinien nabyć odpowiednich umiejętności. Szczególnie przydatnych może być sześć następujących kroków:

1. **Podejdź spokojnie i wstrzymaj rozwój sytuacji konfliktowej.** Ustaw się pomiędzy dziećmi, na poziomie ich wzrostu, używaj opanowanego głosu i delikatnego dotknięcia; bądź neutralny, nie opowiadaj się za żadną ze stron konfliktu;
2. **Zwróć uwagę na uczucia dzieci.** Powiedz: „Wyglądacie na zdenerwowanych”, niech dzieci wiedzą, że wymaga to przerwania sporu;
3. **Zbierz informacje.** Zapytaj: „Jaki macie problem?” lub „Co się stało?”, nie rozpoczynaj pytania od słowa „Dlaczego ...”, ponieważ małe dzieci skupiają się na samym problemie, natomiast nie rozumieją przyczyn jego powstania;
4. **Ponownie nazwij problem:** „Tak więc problemem jest ...”. Używaj słownictwa zrozumiałego dla dzieci, nie używaj słów przykrych i osądów (np. głupi, łobuz, niegrzeczny), w razie konieczności zastąp je słowami neutralnymi;
5. **Poproś o rozwiązania i wspólnie wybierzcie jedno z nich.** Zapytaj: „Jak możemy rozwiązać ten problem?” Zachęć dzieci, aby pomyślały o rozwiązaniu; w przypadku, gdyby miały z tym trudności, zaproponuj im swoje;
6. **Bądź gotowy do dalszej pomocy.** Pochwal dzieci za rozwiązanie konfliktu, np.: „Rozwiązaliście problem!”. Pozostań jednak w pobliżu, gdyż któreś z dzieci może być nieszczęśliwe z powodu takiego rozwiązania i proces będzie wymagał powtórzenia.

Nauczyciel powinien respektować rozwiązania dzieci, nawet jeśli ich wybór wydaje mu się niesprawiedliwy. Ważne jest, że dzieci ustaliły rozwiązanie same i uznały siebie za kompetentnych w kwestii analizy problemu.

Nade wszystko warto jednak wspomnieć, że konflikt, choć jest trudnym stanem rzeczywistości, to daje szansę na wyuczenie się pewnych strategii zachowań.

REFERENCES

- Cywińska, M. (1995). *Konflikty interpersonalne wśród dzieci*. Poznań: Wyd. Eruditus.
- Cywińska, M. (2004). *Konflikty interpersonalne dzieci w młodszym wieku szkolnym w projekcjach i sądach dziecięcych*. Poznań: Wyd. Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza.
- Dana, D. (1993). *Rozwiązywanie konfliktów*. Warszawa: Wyd. PWE.
- Dudzińska, I. (1970). *O współżyciu dzieci w grupie*. Warszawa: Wyd. PZWS.
- Dziurzyński K. (2010) *Diagnoza stanu edukacji w dzielnicy m.st. Warszawy Targówek*, (współautorki E. Arciszewska, M. Jurewicz), wydawca: Zarząd Dzielnicy Targówek m.st. Warszawa (In:) http://urząd.targówek.waw.pl/data/notices/2010_09_26_raport_targówek.pdf
- Dziurzyński K. (2012) *Zachowania agresywne uczniów mieszkający w wielkomiejskiej aglomeracji*, Warszawa, Dom Wydawniczy Uniwersum.
- Dżuman M., (2009) *Co nauczyciel wiedzieć powinien o uwadze i technikach jej stymulacji w przedszkolu*. [W:] M. Raczkowska-Lipińska, *Wczesna edukacja w kontekście zmian*. Józefów: Wyd. WSGE
- Fuchs, B. (2003). *Zabawy na rozwiązywanie konfliktów i napięć w grupie*, Kielce: Wyd. Jedność.
- Gordon, T. (1991). *Wychowanie bez porażek*, Warszawa: Wyd. PAX.
- Grochulska, J. (1993). *Agresja u dzieci*. Warszawa: Wyd. WSiP.
- Kozłowska, A. (1984). *Zaburzenia emocjonalne u dzieci w wieku przedszkolnym*. Warszawa Wyd. WSiP.
- Krajewska, A. (2010). *Metoda wychowawcza Róży i Karoliny Agazzi w perspektywie reform wychowania przedszkolnego*. [W:] M. Raczkowska-Lipińska, E. Jagiełło, *Innowacje w edukacji elementarnej*. Józefów: Wyd. WSGE.

- McGinnis, E., Goldstein, A. P. (2003). *Kształtowanie umiejętności prospołecznych małego dziecka. Profilaktyka agresji i zaburzeń zachowania w przedszkolu i przygotowaniu do szkoły*. Warszawa: Wyd. Instytut Amity.
- Mika, S. (1972). *Wstęp do psychologii społecznej*, Warszawa: Wyd. PWN.
- Przetacznikowa, M. (1973). *Podstawy rozwoju psychicznego dzieci i młodzieży*, Warszawa: Wyd. PZWS.
- Raczkowska-Lipińska M. (2010), *Wczesna edukacja dziecka w kontekście zmian*. Józefów: Wyd. WSGE.
- Rubinstejn, S. L. (1962). *Podstawy psychologii ogólnej*. Warszawa: Wyd. KiW.
- Szczepański, J. (1970). *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa: PWN.
- Szafraniec, J. (2011). *Amplitudy rozwojowe – kaprys czy potrzeba natury?* [W:] *Zmienne konteksty edukacji wczesnoszkolnej*, Józefów: Wyd. WSGE
- Śliwerski, B. (2004). *Współczesne teorie i nurty wychowania*. Kraków: Wyd. Impuls.
- Tomaszewski, T. (1963). *Wstęp do psychologii*, Warszawa: Wyd. PWN.
- Zaborowski, Z. (1960). *Problemy wychowania społecznego w szkole*, Warszawa: Wyd. PZWS.

Artykuł jest elementem realizacji grantowego projektu KEGA 024PU-4/2013 (Ministerstwo Szkolnictwa, Nauki, Badań i Sportu Republiki Słowackiej).